

PAWEŁ WIDERSKI¹

Zapis windykacyjny przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku²

Wpłynął: 30.05.2022. Akceptacja: 1.11.2022

Streszczenie

W artykule przedstawiony został problem przedsiębiorstwa w spadku jako przedmiotu zapisu windykacyjnego. Jego celem była obrona tezy, według której dopuszczalne prawnie jest uczynienie przedmiotem zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku. W artykule użyta została metoda logiczno-językowa, jak również metoda argumentacyjna (topika prawnicza). Z przeprowadzonej w artykule analizy wynika, że przedmiotem zapisu windykacyjnego może być przedsiębiorstwo w spadku albo udział w nim, na co przedstawiona została obszerna argumentacja.

Słowa kluczowe: zapis windykacyjny, przedsiębiorstwo w spadku, zarząd sukcesyjny.

¹ Dr Paweł Widurski – Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Polska); e-mail: pawel.widurski@kul.pl; ORCID: 0000-0002-5808-8645.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

PAWEŁ WIDERSKI

The Specific Bequest of the Enterprise in an Inheritance or a Share in the Enterprise in an Inheritance³

Abstract

The present article discusses the problem of the enterprise in the inheritance as a subject of the specific bequest. Its aim was to defend the thesis according to which it is legally permissible to make the enterprise in the inheritance or the share in the enterprise in the inheritance the subject of the specific bequest. The article uses the logical-linguistic method and also the argumentative method (legal topic). The analysis conducted in the article shows that the subject of the specific bequest can be the enterprise in the inheritance or the share in the enterprise in the inheritance, for which an extensive argumentation has been presented.

Keywords: specific bequest, enterprise in inheritance, succession management.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wprowadzenie

W dniu 25 listopada 2018 r. weszła w życie ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw⁴, której zasadniczym celem, jak wynika z uzasadnienia projektu rzeczony ustawy, jest zapewnienie przedsiębiorcom będącym osobami fizycznymi warunków do zachowania ciągłości funkcjonowania przedsiębiorstwa po ich śmierci, przy uwzględnieniu, że przedsiębiorstwo należy postrzegać jako dobro prawne, mające nie tylko wartość majątkową i gospodarczą, ale także społeczną⁵. Dostrzeżenie przez ustawodawcę tego bardzo doniosłego z perspektywy nie tylko prawnej, ale i społecznej oraz ekonomicznej problemu, jakim jest sukcesja pokoleniowa działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorców będących osobami fizycznymi, a w ślad za tym wprowadzenie rozwiązań normatywnych koncentrujących się na zapewnieniu ciągłości jej wykonywania po śmierci przedsiębiorcy zasługuje na aprobatę. Na mocy wskazanej ustawy do polskiego porządku prawnego została wprowadzona nowa instytucja, jaką jest zarząd sukcesyjny, którą z punktu widzenia systematyki prawa cywilnego należy umiejscowić w prawie spadkowym⁶. Nieuchronnie ta innowacyjna instytucja generuje spektrum napięć na styku z klasycznymi instytucjami prawa spadkowego, które są mocno osadzone i mają ustabilizowane miejsce w polskim prawie spadkowym. Jednym z takich zagadnień problemowych jest dopuszczalność uczynienia przedmiotem zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku (art. 2 u.z.s.) albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku, które należy do jednych z centralnych pojęć wprowadzonych na podstawie wskazanej ustawy. Wokół tego zagadnienia oscyluje problem badawczy niniejszego artykułu. Jest on o tyle ciekawy, że przy okazji wprowadzenia instytucji zarządu sukcesyjnego nie został znowelizowany art. 981¹ § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny⁷ i nie poszerzono katalogu przedmiotów

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r., poz. 170, dalej: u.z.s. W pierwotnym tekście tytuł ustawy brzmiał: „o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej”. Został on zmieniony na obecny w wyniku nowelizacji, która została dokonana na podstawie art. 66 ustawy z dnia 31 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych, Dz.U. z 2019 r. poz. 1495.

⁵ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej, druk nr 2293 Sejm VIII kadencji, s. 8.

⁶ R. Kapkowski, M. Kaufmann, *Charakter prawny zarządcy sukcesyjnego na tle pokrewnych instytucji zarządu masą spadkową*, „Rejent” 2019, 7, s. 56.

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm., dalej: k.c.

zapisu windykacyjnego, tak że obok przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolnego (art. 981¹ § 2 pkt 3 k.c.) wymienione zostałyby *expressis verbis* także przedsiębiorstwo w spadku. Powstaje tym samym pytanie, czy biorąc pod uwagę założenie racjonalnego prawodawcy, był to celowy zabieg legislacyjny, czy może przeoczenie ze strony ustawodawcy. Do tej pory tak sformułowany problem badawczy nie był przedmiotem analizy w doktrynie. W ramach podjętego problemu badawczego w niniejszym artykule autor broni tezy, że dopuszczalne jest uczynienie przedmiotem zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku w rozumieniu art. 2 u.z.s. albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku.

Przedsiębiorstwo w spadku

Pogłębiona analiza dogmatyczna przedsiębiorstwa w spadku, o którym mowa w art. 2 u.z.s. przekracza w sposób znaczny ramy niniejszego artykułu. W związku z tym autor ogranicza się do omówienia tego pojęcia w zakresie niezbędnym, podyktowanym problemem badawczym artykułu. Mimo że nie zostało to uregulowane wprost w przepisach u.z.s., należy przychylić się do dominującego stanowiska doktrynalnego, według którego przedsiębiorstwo w spadku powstaje z chwilą śmierci przedsiębiorcy⁸. Stosownie do art. 2 ust. 1 u.z.s. przedsiębiorstwo w spadku obejmuje składniki niematerialne i materialne, przeznaczone do wykonywania działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę, stanowiące mienie przedsiębiorcy w chwili jego śmierci. Jak wskazano zarząd sukcesyjny stanowi *novum*, ale nawet mając na uwadze dość skromny jeszcze dorobek doktrynalny odnośnie do rzeczowej instytucji, to można powiedzieć, że truizmem jest stwierdzenie, że przedsiębiorstwa w spadku nie można utożsamiać z przedsiębiorstwem w znaczeniu przedmiotowym (art. 55¹ k.c.).

⁸ J. Bieluk, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 12; P. Blajer, *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Pytania i odpowiedzi. Wzory pism. Przepisy*, Warszawa 2019, s. 42; R. Blicharz, *Ustanowienie zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej po jej śmierci*, [w:] P. Piniór, P. Relidzyński, W. Wyrzykowski, E. Zielińska, M. Żaba (red.), *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi A. Strzępce*, Warszawa 2019, s. 20–21; M. Jaśniewicz, [w:] S. Babiarz (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 35; E.M. Kwiatkowska, A. Trela, *Instytucja zarządu sukcesyjnego – nowe otwarcie dla przedsiębiorstwa osoby fizycznej?*, „Krytyka Prawa” 2019, 4, s. 240–241; S. Slotwiński, *Wpływ wadliwego zarządu przedsiębiorstwem w spadku na czynności zmierzające do zakończenia umownych stosunków zobowiązaniowych*, [w:] K. Bilewska, W.J. Kocot, D. Krekora-Zajac (red.), *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, Warszawa 2020, s. 478; A.J. Szereda, *Przedsiębiorstwo w spadku – odrębna jednostka organizacyjna*, [w:] A. Marciniak (red.), *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa 2019, s. 229; W. Trybka, [w:] A.J. Szereda (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz*, Warszawa 2022, s. 828; R. Wrzcionek, *Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku. Status i charakter prawny*, Warszawa 2020, s. 88.

Przedsiębiorstwo w spadku obejmuje mienie przedsiębiorcy, zatem wyłącznie prawa majątkowe, w szczególności własność (art. 44 k.c.), które wykazują związek funkcjonalny z wykonywaniem działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę. Jeżeli zaś chodzi o przedsiębiorstwo, o którym mowa w art. 55¹ k.c., to stanowi je zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej. Tym samym zasadnicza różnica tkwi w czynniku organizacyjnym, z uwagi na to, że przedsiębiorstwo w spadku nie musi być zorganizowanym zespołem składników majątkowych⁹. W konsekwencji, do powstania z chwilą śmierci przedsiębiorcy *ipso iure* przedsiębiorstwa w spadku nie jest konieczne, żeby przedsiębiorca prowadził działalność gospodarczą za pomocą przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym. Składniki materialne i niematerialne należące do przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną, które wykazywały związek funkcjonalny z działalnością gospodarczą, tzn. służyły przedsiębiorcy do prowadzenia działalności gospodarczej, będą tworzyły po jego śmierci przedsiębiorstwo w spadku, nawet jeśli stanowiły one zespół niemający doniosłości prawnej przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c.¹⁰. Oczywiście jeżeli przedsiębiorca prowadził działalność gospodarczą za pomocą przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c., to będzie ono stanowiło substrat przedsiębiorstwa w spadku po śmierci przedsiębiorcy. Może mieć miejsce również przypadek, gdy przedsiębiorca prowadził działalność gospodarczą za pomocą więcej niż jednego przedsiębiorstwa w spadku. Wtedy wszystkie one wejdą w skład przedsiębiorstwa w spadku¹¹. Ponadto, jak głosi art. 2 ust. 2 u.z.s., jeżeli w chwili śmierci przedsiębiorcy przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ k.c. stanowiło w całości mienie przedsiębiorcy

⁹ R. Blicharz, *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem w spadku*, Warszawa 2019, s. 45; M. Jaśniewicz, op. cit., s. 40; M. Świerczyński, D. Fuchs, *Status prawny zarządcy sukcesyjnego*, [w:] J. Pazdan, A. Bieranowski (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2021, s. 74; K. Wojarska-Aleksiejuk, P. Aleksiejuk, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym w kontekście sukcesji firm rodzinnych w Polsce*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2019, 1, s. 50.

¹⁰ Uzasadnienie..., s. 12; a także J. Bieluk, op. cit., s. 14; P. Blajer, *Zapis...*, s. 42; R. Blicharz, *Zarząd...*, s. 45–46; D. Celiński, *Czynności notarialne związane z zarządem sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, „Rejent” 2018, 10, s. 28; M. Jaśniewicz, op. cit., s. 36–37; R. Kapkowski, *Pojęcie przedsiębiorstwa w spadku na gruncie ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, [w:] P. Zakrzewski, D. Bierecki (red.), *Prawo prywatne w służbie społeczeństwu. Księga poświęcona pamięci Profesora Adama Jedlińskiego*, Sopot 2019, s. 148; K. Kosowska, *Status prawny, w tym podatkowy, przedsiębiorstwa w spadku oraz zarządcy sukcesyjnego. Wybrane problemy*, „Przegląd Podatkowy” 2020, 8, s. 47; A. Pardej, *Zmiany w zakresie prawa prywatnego (materialnego i procesowego)*, [w:] A. Mariański (red.), *Planowanie sukcesyjne. Prawne i podatkowe aspekty zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2019, s. 74; M. Sieradzka, *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej – analiza i ocena nowych rozwiązań prawnych (cz. I)*, „Monitor Prawniczy” 2018, 22, s. 1196; P. Sławicki, *Wpływ ustanowienia zarządu sukcesyjnego na postępowanie klauzulowe i egzekucyjne*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2019, 2, s. 82; T. Szczurowski, *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem w spadku*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2018, 11, s. 32.

¹¹ Uzasadnienie..., s. 13; a także R. Blicharz, *Zarząd...*, s. 46; D. Celiński, op. cit., s. 29; M. Jaśniewicz, op. cit., s. 42; R. Kapkowski, op. cit., s. 148–149; A. Pardej, op. cit., s. 74; P. Sławicki, op. cit., s. 82; A.J. Szereda, op. cit., s. 212; T. Szczurowski, op. cit., s. 32.

i jego małżonka, przedsiębiorstwo w spadku obejmuje całe to przedsiębiorstwo. Przedsiębiorstwo w spadku może rozciągać się zatem na prawa majątkowe, które nie przysługiwały przedsiębiorcy w chwili śmierci, a co za tym idzie nie wchodzi w skład spadku po nim. W końcu, według art. 2 ust. 3 u.z.s., przedsiębiorstwo w spadku obejmuje także składniki niematerialne i materialne, przeznaczone do wykonywania działalności gospodarczej nabyte przez zarządcę sukcesyjnego albo na podstawie czynności, o których mowa w art. 13 u.z.s., w okresie od chwili śmierci przedsiębiorcy do dnia wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego albo wygaśnięcia uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego. Ogólnie rzecz ujmując, przedsiębiorstwo w spadku jest wyodrębnioną masą majątkową, której substrat został określony w art. 2 ust. 1–3 u.z.s.¹². Przedsiębiorstwo w spadku nie zostało wyposażone w zdolność prawną, nie jest ono ani osobą prawną, ani osobą ustawową (art. 33¹ k.c.)¹³. Natomiast posiada ono podmiotowość prawnopodatkową¹⁴, ponieważ jest podatnikiem niektórych podatków (art. 49 u.z.s.) i ciąży na nim obowiązek zapłaty opłaty skarbowej (art. 50 u.z.s.). Zgodnie z art. 12 ust. 1b ustawy z dnia 13 października 1995 r. o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników¹⁵ numer identyfikacji podatkowej (NIP) nadany przedsiębiorcy przechodzi na przedsiębiorstwo w spadku i wygasa wraz z wygaśnięciem zarządu sukcesyjnego, a jeżeli zarząd sukcesyjny nie został ustanowiony – wraz z wygaśnięciem uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego. Według większościowego stanowiska prezentowanego w doktrynie przedsiębiorstwo w spadku jest bytem tymczasowym, który kończy się wraz z wygaśnięciem zarządu sukcesyjnego (art. 59 u.z.s.), a jeśli zarząd sukcesyjny nie został ustanowiony z chwilą śmierci przedsiębiorcy ani zarządca sukcesyjny nie został powołany po śmierci przedsiębiorcy – z wygaśnięciem uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego¹⁶.

¹² K. Górniak, *Komentarz do art. 2 ZarzSukcU, teza 12*, [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Legalis 2022; R. Kapkowski, op. cit., s. 156.

¹³ S. Babiarz, [w:] idem (red.), op. cit., s. 178; R. Blicharz, *Zarząd...*, s. 47; K. Górniak, op. cit., *teza 10*; R. Kapkowski, M. Kaufmann, op. cit., s. 75–76; R. Kapkowski, op. cit., s. 154; J. Waszczuk-Napiórkowska, Ł. Żarnowiec, *Wykonywanie zarządu sukcesyjnego*, [w:] J. Pazdan, A. Bieranowski (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2021, s. 113; K. Wojarska-Aleksiejuk, P. Aleksiejuk, op. cit., s. 51; R. Wrzcionek, op. cit., s. 84–85. Nieco odmiennie zob.: A.J. Szereda, op. cit., s. 23.

¹⁴ K. Kosowska, op. cit., s. 47; A. Mariański, A. Pardej, *Podatkowe konsekwencje zarządu sukcesyjnego*, „Przegląd Podatkowy” 2018, 6, s. 27; M. Masternak, *Pozycja prawna zarządcy sukcesyjnego w postępowaniu podatkowym*, [w:] J. Gluchowski, M. Kalinowski, A. Nita, K. Lasiński-Sulecki, W. Morawski, A. Olesińska (red.), *Współczesne problemy prawa podatkowego – teoria i praktyka. Tom I. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Bogumiłowi Brzezińskiemu*, Warszawa 2019, s. 306; K. Wiśniewski, *Zmiany w zakresie prawa podatkowego, opłaty skarbowej i rachunkowości*, [w:] A. Mariański (red.), op. cit., s. 196–197.

¹⁵ Tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r., poz. 166.

¹⁶ J. Bieluk, op. cit., s. 12; A.J. Szereda, op. cit., s. 230; W. Trybka, op. cit., s. 828. Odmiennie zob.: R. Wrzcionek, op. cit., s. 97.

Przedmiot zapisu windykacyjnego

Zapis windykacyjny stanowi rozrządzenie testamentowe, wywołujące z chwilą otwarcia spadku *ex lege* skutek rzeczowy, tak że zapisobierca windykacyjny staje się w drodze sukcesji syngularnej podmiotem prawa będącego przedmiotem uczynionego w testamentie w formie aktu notarialnego na jego rzecz zapisu windykacyjnego¹⁷. Stosownie do art. 981¹ § 2 k.c. przedmiotem zapisu windykacyjnego może być: 1) rzecz oznaczona co do tożsamości; 2) zbywalne prawo majątkowe; 3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne; 4) ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności; 5) ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej. W zasadzie *opinio communis* stanowi pogląd, że jest to wyliczenie enumeratywne¹⁸. Aczkolwiek jeżeli chodzi o przede wszystkim interesującą z punktu

- ¹⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2019, s. 122; a także T.P. Antoszek, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627–1088*, Warszawa 2019, s. 1367–1368; P. Blajer, *Nabywanie przedsiębiorstwa będącego przedmiotem zapisu windykacyjnego. Aspekty materialno- i proceduralnoprawne*, Warszawa 2016, s. 219–220; J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1724–1725; A. Dyszlewska-Tarnawska, [w:] M. Habdas, M. Frasz (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki (art. 922–1087)*, Warszawa 2019, s. 409; J. Górecki, *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, [w:] E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*, Kluczbork 2007, s. 129; P. Księżak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012, s. 150–151; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, s. 1979; A. Makowiec, *Zapis windykacyjny gospodarstwa rolnego*, Warszawa 2019, s. 19; E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki*, Warszawa 2015, s. 206; K. Osajda, *Zapis windykacyjny – nowa instytucja polskiego prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2012, 2, s. 69; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2018, s. 1152–1153; J.S. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 134; K. Sidorska, *Zapis zwykły a zapis windykacyjny – rozrządzenia testamentowe w świetle nowelizacji prawa spadkowego z 18 marca 2011 r.*, [w:] D. Gil (red.), *Problemy nowelizacji prawa sądowego*, Lublin 2013, s. 186; Z. Truskiewicz, *O niektórych skutkach zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, [w:] A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, Warszawa 2014, s. 400–401; J. Waszczuk-Napiórkowska, *Zapis windykacyjny w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2014, s. 49–50; H. Witczak, *Zmiany w prawie spadkowym – zapis windykacyjny*, „Monitor Prawniczy” 2011, 20, s. 1078–1079; G. Wolak, *Przedmioty majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej a przedmiot zapisu windykacyjnego*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2012, 3, s. 79; P. Zakrzewski, *Zapis windykacyjny*, „Przegląd Sądowy” 2012, 2, s. 8; P. Zdanikowski, *Ograniczenie lub wyłączenie wstąpienia spadkobiercy współnika a zapis windykacyjny udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, 3, s. 24.
- ¹⁸ J. Ciszewski, J. Knabe, op. cit., s. 1725; A. Dyszlewska-Tarnawska, op. cit., s. 410; M. Kołodzińska, *Czy instytucja zapisu windykacyjnego może skutecznie zastąpić darowiznę na wypadek śmierci? Uwagi wynikające z praktyki notarialnej*, „Przegląd Sądowy” 2012, 11–12, s. 105; K. Osajda, *Przedmiot zapisu windykacyjnego i odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe oraz zachowki*, „Monitor Prawniczy” 2012, 3, s. 127; M. Kowalewska, M. Panek, *Przedmiot zapisu windykacyjnego w praktyce notarialnej – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2012, 10, s. 99; J. Kuźmicka-Sulikowska, op. cit., s. 1981; E. Niezbecka, op. cit., s. 212; M. Rzewuski, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 1941; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, s. 185; A. Sylwestrzak, [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2022, s. 1521; J. Turlukowski, *Zapis windykacyjny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 28; J. Waszczuk-Napiórkowska, op. cit.,

widzenia problemu badawczego pozycję w tym katalogu, tj. masy majątkowe, o których mowa w art. 981¹ § 2 pkt 3 k.c., to w doktrynie można wskazać na dwa stanowiska. Według dominującego poglądu, osadzonego w wykładni literalnej art. 981¹ § 2 k.c., który pryncypialnie podchodzi do charakteru prawnego katalogu sformułowanego w tym przepisie, uczynienie przedmiotem zapisu windykacyjnego innych mas majątkowych niż przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne jest niedopuszczalne¹⁹. Z kolei według spolaryzowanego do niego poglądu liberalnego taka możliwość istnieje²⁰. W szczególności jest możliwe uczynienie przedmiotem zapisu windykacyjnego spadku albo udziału w spadku²¹. Jak wskazuje K. Osajda, należy jednak w odniesieniu do każdej innej masy majątkowej niż przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne zbadać, czy jest prawem zbywalnym, tzn. czy nie stanowi *res extra commercium*, czy istnieje jako samodzielny przedmiot obrotu oraz czy jest ona zbywalna (co bada się na chwilę otwarcia spadku, a nie chwilę testowania)²².

Przedsiębiorstwo w spadku jako przedmiot zapisu windykacyjnego

Pierwsza konstatacja, jaka nasuwa się na styku instytucji przedsiębiorstwa w spadku z przedmiotem zapisu windykacyjnego wskazanym w art. 981¹ § 2 k.c., jest taka, że na pewno nie można dopuścić zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku na podstawie art. 981 § 2 pkt 3 k.c., z racji tego, że mowa jest w nim wyłącznie o przedsiębiorstwie i gospodarstwie rolnym, jak zaś podano, przedsiębiorstwo w spadku nie jest przedsiębiorstwem w znaczeniu przedmiotowym (art. 55¹ k.c.), a o takie przedsiębiorstwo w art. 981 § 2 pkt 3 *in principio* k.c. chodzi²³. Z drugiej strony należy jednak wziąć pod uwagę to, że *a casu ad casum* substrat przedsiębior-

s. 173; H. Witczak, op. cit., s. 1082; S. Wójcik, F. Zoll, *Rozrządzenia testamentowe*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 467; P. Zakrzewski, op. cit., s. 11.

¹⁹ T.P. Antoszek, op. cit., s. 1373–1374; J. Ciszewski, J. Knabe, op. cit., s. 1728; E. Gniewek, *O niedopuszczalności zapisu windykacyjnego przedmiotu majątku wspólnego małżonków*, „Rejent” 2012, 1, s. 21; M. Pazdan, op. cit., s. 1156; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 186; W. Żukowski, *Projektowane wprowadzenie zapisu windykacyjnego do polskiego prawa spadkowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, 4, s. 1033.

²⁰ *Implicite* P. Książak, *Podstawowe problemy zapisu windykacyjnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, 4, s. 1068; K. Osajda, *Przedmiot...*, s. 130–131; M. Rzewuski, op. cit., s. 1943.

²¹ P. Książak, *Zapis...*, s. 112 i n.; K. Sidorska, op. cit., s. 188; J. Turlukowski, *Instytucja zapisu windykacyjnego w prawie polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014, s. 195. Odmienne zob.: J. Waszczuk-Napiórkowska, op. cit., s. 192–193.

²² K. Osajda, *Komentarz do art. 981¹ KC, teza 256*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021.

²³ T.P. Antoszek, op. cit., s. 1374; P. Blajer, *Gospodarstwo rolne jako przedmiot zapisu windykacyjnego – wybrane problemy*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, 9, s. 190; J. Ciszewski, J. Knabe, op. cit., s. 1726; A. Dyszlewska-Tarnawska, op. cit., s. 414; P. Książak, *Zapis...*, s. 117; M. Pazdan, op. cit., s. 1156; M. Rzewuski, op. cit.,

stwa w spadku może sprowadzać się wyłącznie do przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym i wydaje się, że będzie to przypadek najczęstszy w praktyce obrotu, ponieważ obejmuje on sytuację, gdy przedsiębiorca prowadził działalność gospodarczą za pomocą takiego przedsiębiorstwa. Zbyt pochopne odrzucenie dopuszczalności uczynienia przedsiębiorstwa w spadku przedmiotem zapisu windykacyjnego prowadziłoby do przyjęcia rozwiązań wątpliwych z racjonalnego punktu widzenia, gdyż ta sama masa majątkowa w sensie substancjonalnym nie mogłaby stanowić przedmiotu zapisu windykacyjnego tylko z tego względu, że po śmierci przedsiębiorcy stanowiłaby już substrat przedsiębiorstwa w spadku. Stanowi to asumpt do poszukiwania argumentów na rzecz dopuszczalności zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku.

Zasadnicza różnica pomiędzy spolaryzowanymi poglądami odnoszącymi się do różnych mas majątkowych jako przedmiotu zapisu windykacyjnego wydaje się sprowadzać do tego, że według dominującego poglądu zbywalność prawa stanowi wymaganie wstępne, poza którym potrzebne jest usankcjonowanie przez ustawodawcę danej masy majątkowej jako przedmiotu zapisu windykacyjnego. Z kolei według liberalnego poglądu jest to wymaganie wystarczające do tego, aby dana masa majątkowa mogła być objęta zapisem windykacyjnym. Bez względu na pogląd, nie ulega kwestii, że to wymaganie jest spełnione w przypadku przedsiębiorstwa w spadku i udziału w przedsiębiorstwie w spadku, ponieważ ich zbywalność wynika *explicite* z art. 3 pkt 3 i art. 25 u.z.s. Koronny argument przemawiający za tezą, według której dopuszczalny jest zapis windykacyjny przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w tym przedsiębiorstwie wynika jednak z wykładni językowej (w ujęciu apragmatycznym) art. 12 ust. 1 pkt 3 i art. 59 ust. 1 pkt 2 u.z.s., które zdaniem autora stanowią *leges speciales* w stosunku do art. 981¹ § 2 k.c. Z art. 12 ust. 1 pkt 3 u.z.s. wynika, że zarządcę sukcesyjnego może powołać zapisobierca windykacyjny, który przyjął zapis windykacyjny, jeżeli zgodnie z ogłoszonym testamentem przysługuje mu udział w przedsiębiorstwie w spadku. Wyrażenie „zgodnie z ogłoszonym testamentem przysługuje mu udział w przedsiębiorstwie w spadku” można rozumieć w tym sensie, że chodzi o składnik majątkowy, których wchodzi do masy majątkowej przedsiębiorstwa w spadku, z tytułu czego zapisobiercy windykacyjnemu przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku. Można także rozumieć je dosłownie, tak że przedmiotem rozrządzenia zapisem windykacyjnym zawartego w ogłoszonym testamencie jest udział w przedsiębiorstwie w spadku. Z kolei art. 59 ust. 1 pkt 2 u.z.s. stanowi o nabyciu przez zapisobiercę windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku w całości. Ergo katalog z art. art. 981¹ § 2 k.c.

s. 1943; A. Sylwestrzak, op. cit., s. 1522; J. Turlukowski, *Zapis...*, s. 32; J. Waszczuk-Napiórkowska, op. cit., s. 207; P. Zakrzewski, op. cit., s. 13.

doznaje w art. 12 ust. 1 pkt 3 i art. 59 ust. 1 pkt 2 u.z.s. poszerzenia o przedsiębiorstwo w spadku i udział w przedsiębiorstwie w spadku. Przedstawione stanowisko doznaje wzmocnienia na gruncie art. 97a § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa²⁴, który wyraźnie traktuje o uczynieniu zapisu windykacyjnego obejmującego przedsiębiorstwo w spadku. Nawet przy założeniu, że art. 12 ust. 1 pkt 3 i art. 59 ust. 1 pkt 2 u.z.s. nie mają aż takiej doniosłości prawnej w optyce przedmiotu zapisu windykacyjnego, należy zważyć, że stosownie do art. 981¹ § 2 pkt 2 k.c. przedmiotem zapisu windykacyjnego może być zbywalne prawo majątkowe. Jeżeli chodzi o przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ k.c., przekonująca jest teoria niematerialna mająca obecnie, jak się wydaje, największą ilość zwolenników w literaturze przedmiotu. W jej świetle przedsiębiorstwo jest samoistnym, niematerialnym dobrem prawnym, które może być przedmiotem obrotu, tak że można wyodrębnić prawo podmiotowe do przedsiębiorstwa²⁵. Przeprowadzenie głębszej analizy tej kwestii na kanwie przedsiębiorstwa w spadku wykracza poza ramy artykułu wyznaczone przyjętym problemem badawczym, ale w ocenie autora podobnie można postrzegać przedsiębiorstwo w spadku, tak że można mówić o prawie podmiotowym na przedsiębiorstwie w spadku, a podstawowym argumentem jest tutaj możliwość zbycia przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w nim *uno actu*, na podstawie jednej czynności prawnej mającej za przedmiot przedsiębiorstwo w spadku albo udział w nim, obejmujący zakresem wszystkie jego składniki. Przy takim podejściu mielibyśmy do czynienia ze zbywalnym prawem majątkowym, które można byłoby uczynić przedmiotem zapisu windykacyjnego właśnie na podstawie art. 981¹ § 2 pkt 2 k.c. W takiej perspektywie art. 12 ust. 1 pkt 3 i art. 59 ust. 1 pkt 2 u.z.s. miałyby charakter potwierdzający, z tego względu, że potwierdzałyby dopuszczalność zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku albo

²⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r., poz. 1540 ze zm.

²⁵ F. Zoll, *Projekt ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji a sprawa kredytu realnego dla przedsiębiorców*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1927, 3, s. 139; a także P. Blajer, *Nabywanie...*, s. 139; Z. Gawlik, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 296; E. Gniewek, [w:] idem, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 120; T. Komosa, J. Tropaczyńska, *Charakter prawny przedsiębiorstwa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, 6, s. 29; P. Pelczyński, *Charakter prawny przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym*, „Rejent” 1998, 1, s. 77; M. Poźniak-Niedzielska, *Pojęcie przedsiębiorstwa a jego majątek*, „Annales UMCS” 1982, 29, s. 130; J. Widło, *Pojęcie przedsiębiorstwa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1997, 7, s. 31. Charakter prawny przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym jest sporny w piśmiennictwie, omówienie tego problemu wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Odnośnie do występujących teorii zob. M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44–55³ Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, s. 184–185; M. Haldas, [w:] eadem, M. Fras (red.), op. cit., s. 404 i n.; W.J. Katner, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014, s. 582–583; M. Litwińska-Werner, *Przedsiębiorstwo*, [w:] S. Włodyka (red.), *System Prawa Handlowego. Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2009, s. 735–736; R. Morek, *Komentarz do art. 55¹ KC, teza 4 i nast.*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), op. cit.; J. Widło, *Rozporządzenie przedsiębiorstwem*, Kraków 2002, s. 21 i n.

udziału w nim jako zbywalnych praw majątkowych w rozumieniu art. 981¹ § 2 pkt 2 k.c.

Większość doktryny prezentuje trafny pogląd, że przedmiot zapisu windykacyjnego nie musi istnieć ani należeć do testatora w chwili sporządzenia testamentu, natomiast musi istnieć i należeć do spadkodawcy w chwili otwarcia spadku²⁶. Tak więc nie dyskwalifikuje bronionej tezy to, że przedsiębiorstwo w spadku nie istnieje jeszcze w chwili sporządzenia testamentu przez przedsiębiorcę, będącego testatorem, ani nawet za życia przedsiębiorcy, ponieważ, jak napisano, przedsiębiorstwo w spadku powstaje w chwili śmierci przedsiębiorcy, a zatem w chwili otwarcia spadku po nim jako spadkodawcy, dlatego nie zachodzi bezskuteczność zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku (*argumentum ex art. 981² k.c.*).

W końcu należy wskazać racje natury funkcjonalnej przemawiające za postawioną na wstępie tezą. Metodologia ustalania wielkości udziału w przedsiębiorstwie w spadku opisana w art. 4 u.z.s. jest w ocenie autora błędna. Zgodnie z tym przepisem wielkość udziałów w przedsiębiorstwie w spadku ustala się według wielkości udziałów spadkowych lub udziałów we współwłasności przedsiębiorstwa. Nie ma bowiem możliwości ustalenia za jej pomocą wielkości udziału zapisobiercy windykacyjnego w przedsiębiorstwie w spadku, jeśli zapisem windykacyjnym zapisobierca windykacyjny nabył jakiś składnik majątkowy, który z tytułu przeznaczenia do prowadzenia działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę został objęty przedsiębiorstwem w spadku, chyba że chodzi o przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ k.c. albo udział w takim przedsiębiorstwie. Należy bowiem pamiętać, że w przypadku zapisu windykacyjnego dochodzi do sukcesji syngularnej, w wyniku której następuje wyłączenie przedmiotu zapisu windykacyjnego ze spadku. W takiej sytuacji nie można przelożyć zapisu windykacyjnego na udział w przedsiębiorstwie w spadku ani za pomocą wielkości udziału w spadku, ani za pomocą wielkości udziału we współwłasności przedsiębiorstwa (art. 55¹ k.c.), nawet jeżeli przedmiotem zapisu windykacyjnego byłby bardzo cenny składnik majątkowy stanowiący znaczną część substratu przedsiębiorstwa w spadku. Dlatego, wobec niedoskonałości art. 4 u.z.s., pragmatyczne jest uczynienie przedmiotem zapisu windykacyjnego właśnie przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku, gdyż nie zachodziłby w takiej sytuacji zarysowany problem, bo wielkość udziału

²⁶ W. Borysiak, P. Księżak, *O zapisie windykacyjnym udziału w przedmiocie należącym do majątku wspólnego małżonków*, „Przegląd Sądowy” 2013, 7–8, s. 41–42; A. Dyszlewska-Tarnawska, op. cit., s. 433; M. Kowalewska, M. Panek, op. cit., s. 100 i n.; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 264; idem, *Zapis...*, s. 100, 102; K. Osajda, *Przedmiot...*, s. 128; E. Niezbecka, op. cit., s. 220; K. Sidorska, op. cit., s. 188; S. Wójcik, F. Zoll, op. cit., s. 477. Odmiennie zob. E. Gniewek, op. cit., s. 32–33; J. Waszczuk-Napiórkowska, op. cit., s. 186–187.

w przedsiębiorstwie w spadku wynikałaby wprost z zapisu windykacyjnego. Wielkość udziału w przedsiębiorstwie w spadku ma zaś kluczowe znaczenie dla danej osoby z punktu widzenia jej praw i obowiązków (np. art. 3 pkt 2 i 3, art. 12 ust. 3, art. 27 ust. 1 u.z.s.).

Jeżeli chodzi o teleologiczną rację uczynienia przedmiotem zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w przedsiębiorstwie w spadku, trzeba zaznaczyć, że pomimo tego, iż istnienie przedsiębiorstwa w spadku jest ograniczone w czasie, to w okresie jego istnienia z udziału w przedsiębiorstwie w spadku jako prawa podmiotowego wynika szereg uprawnień dla osoby, której ono przysługuje i skorelowanych jest z nim szereg obowiązków. Nie wdając się w szczegółową analizę dogmatyczną tego zagadnienia, tytułem przykładu można podać, że właściciele przedsiębiorstwa w spadku mają prawo do udziału w zyskach i uczestniczą w stratach wynikających z prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku, w takim stosunku, w jakim przysługuje im udział w przedsiębiorstwie w spadku, jak wynika z art. 27 ust. 1 u.z.s. Jeżeli przedsiębiorca rozrządziłby testamentowo składnikiem majątkowym stanowiącym po jego śmierci substrat przedsiębiorstwa w spadku, to nabywca stałby się co prawda właścicielem przedsiębiorstwa w spadku (art. 3 u.z.s.), lecz jego udział byłby nieoznaczalny w świetle art. 4 u.z.s., tak że przez okres trwania zarządu sukcesyjnego nie mógłby on pobierać zysków, ani uczestniczyć w stratach wynikających z prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku. Wydaje się więc, że na gruncie *legis latae* z praktycznego punktu widzenia prakseologiczne byłoby rozrządzenie przez przedsiębiorcę na wypadek śmierci składnikiem majątkowym, który służy mu do prowadzenia działalności gospodarczej, a w związku z tym zostanie objęty przedsiębiorstwem w spadku, wraz z udziałem w przedsiębiorstwie w spadku, tak aby po jego śmierci dana osoba nie tylko nabyła ten składnik majątkowy, ale miała też oznaczony udział w przedsiębiorstwie w spadku, dzięki czemu nie tylko stanie się ona właścicielem przedsiębiorstwa w spadku, ale będzie miała zapewnioną realną możliwość wykonywania praw i obowiązków z tego płynących.

Zakończenie

Postawiony w niniejszym artykule problem badawczy stanowi refleks bardziej ogólnej dyskusji doktrynalnej na temat tego, czy także inne masy majątkowe niż te wyraźnie wskazane w art. 981¹ § 2 pkt 3 k.c. w postaci przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolnego mogą stanowić przedmiot zapisu windykacyjnego. Pozytywnie zweryfikowano w rozwinięciu artykułu tezę, według której zapis windykacyjny może obejmować przedsiębiorstwo w spadku w rozumieniu art. 2 u.z.s., co odnosi

się również do udziału w przedsiębiorstwie w spadku, z racji na to, że zbywalne w świetle art. 3 pkt 3 i art. 25 u.z.s. jest nie tylko przedsiębiorstwo w spadku, lecz również udział w przedsiębiorstwie w spadku, tak że może być on przedmiotem obrotu. Skutkiem takiego rozrządzenia testamentowego jest nabycie prawa podmiotowego przez zapisobiercę windykacyjnego, w zależności od tego co jest przedmiotem, do przedsiębiorstwa w spadku albo udziału w tym przedsiębiorstwie, które należy odróżnić od praw podmiotowych do poszczególnych składników majątkowych tworzących substrat przedsiębiorstwa w spadku. Aby postawione w artykule zagadnienie nie implikowało żadnych wątpliwości, *de lege ferenda* należy postulować wyraźne wymienienie w art. 981¹ § 2 pkt 3 k.c., obok przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolnego, także przedsiębiorstwo w spadku.

Bibliografia

- Antoszek T.P., [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627–1088*, Warszawa 2019.
- Babiarz S., [w:] S. Babiarz (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Bednarek M., *Mienie. Komentarz do art. 44–55³ Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997.
- Bieluk J., *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Blajer P., *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Pytania i odpowiedzi. Wzory pism. Przepisy*, Warszawa 2019.
- Blajer P., *Nabycie przedsiębiorstwa będącego przedmiotem zapisu windykacyjnego. Aspekty materialno- i proceduralnoprawne*, Warszawa 2016.
- Blajer P., *Gospodarstwo rolne jako przedmiot zapisu windykacyjnego – wybrane problemy*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2011, 9.
- Blicharz R., *Ustanowienie zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej po jej śmierci*, [w:] P. Piniór, P. Relidzyński, W. Wyrzykowski, E. Zielińska, M. Żaba (red.), *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi A. Strzeczce*, Warszawa 2019.
- Blicharz R., *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem w spadku*, Warszawa 2019.
- Borysiak W., Książak P., *O zapisie windykacyjnym udziału w przedmiocie należącym do majątku wspólnego małżonków*, „*Przegląd Sądowy*” 2013, 7–8.
- Celiński D., *Czynności notarialne związane z zarządem sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, „*Rejent*” 2018, 10.
- Ciszewski J., Knabe J., [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Dyszlewska-Tarnawska A., [w:] M. Habdas, M. Fras (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki (art. 922–1087)*, Warszawa 2019.

- Gawlik Z., [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2012.
- Gniewek E., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Gniewek E., *O niedopuszczalności zapisu windykacyjnego przedmiotu majątku wspólnego małżonków*, „Rejent” 2012, 1.
- Górecki J., *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, [w:] E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*, Kluczbork 2007.
- Górniak K., *komentarz do art. 2 ZarzSukcU*, [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Legalis 2022.
- Habdas M., [w:] M. Habdas, M. Fras (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, Warszawa 2018.
- Jaśniewicz M., [w:] S. Babiaryz (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Kapkowski R., *Pojęcie przedsiębiorstwa w spadku na gruncie ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, [w:] P. Zakrzewski, D. Bierecki (red.), *Prawo prywatne w służbie społeczeństwu. Księga poświęcona pamięci Profesora Adama Jedlińskiego*, Sopot 2019.
- Kapkowski R., Kaufmann M., *Charakter prawny zarządcy sukcesyjnego na tle pokrewnych instytucji zarządu masą spadkową*, „Rejent” 2019, 7.
- Katner W.J., [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014.
- Kołodzińska M., *Czy instytucja zapisu windykacyjnego może skutecznie zastąpić darowiznę na wypadek śmierci? Uwagi wynikające z praktyki notarialnej*, „Przegląd Sądowy” 2012, 11–12.
- Komosa T., Tropaczyńska J., *Charakter prawny przedsiębiorstwa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, 6.
- Kosowska K., *Status prawny, w tym podatkowy, przedsiębiorstwa w spadku oraz zarządcy sukcesyjnego. Wybrane problemy*, „Przegląd Podatkowy” 2020, 8.
- Kowalewska M., Panek M., *Przedmiot zapisu windykacyjnego w praktyce notarialnej – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2012, 10.
- Księżak P., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Księżak P., *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012.
- Księżak P., *Podstawowe problemy zapisu windykacyjnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, 4.
- Kuźmicka-Sulikowska J., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Kwiatkowska E.M., Trela A., *Instytucja zarządu sukcesyjnego – nowe otwarcie dla przedsiębiorstwa osoby fizycznej?*, „Krytyka Prawa” 2019, 4.
- Litwińska-Werner M., *Przedsiębiorstwo*, [w:] S. Włodyka (red.), *System Prawa Handlowego. Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2009.
- Makowiec A., *Zapis windykacyjny gospodarstwa rolnego*, Warszawa 2019.

- Mariański A., Pardej A., *Podatkowe konsekwencje zarządu sukcesyjnego*, „Przegląd Podatkowy” 2018, 6.
- Masternak M., *Pozycja prawna zarządcy sukcesyjnego w postępowaniu podatkowym*, [w:] J. Głuchowski, M. Kalinowski, A. Nita, K. Lasiński-Sulecki, W. Morawski, A. Olesińska (red.), *Współczesne problemy prawa podatkowego – teoria i praktyka. Tom I. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Bogumiłowi Brzezińskiemu*, Warszawa 2019.
- Morek M., *Komentarz do art. 55¹ KC*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021.
- Niezbecka E., [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki*, Warszawa 2015.
- Osajda K., *Komentarz do art. 981¹ KC*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2021.
- Osajda K., *Przedmiot zapisu windykacyjnego i odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe oraz zachowki*, „Monitor Prawniczy” 2012, 3.
- Osajda K., *Zapis windykacyjny – nowa instytucja polskiego prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2012, 2.
- Pardej A., *Zmiany w zakresie prawa prywatnego (materialnego i procesowego)*, [w:] A. Mariański (red.), *Planowanie sukcesyjne. Prawne i podatkowe aspekty zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2019.
- Pazdan M., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2018.
- Pełczyński P., *Charakter prawny przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym*, „Rejent” 1998, 1.
- Piątowski J.S., Kordasiewicz B., *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011.
- Późniak-Niedzielska M., *Pojęcie przedsiębiorstwa a jego majątek*, „Annales UMCS” 1982, 29.
- Rzewuski M., [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Sidorska K., *Zapis zwykły a zapis windykacyjny – rozrządzenia testamentowe w świetle nowelizacji prawa spadkowego z 18 marca 2011 r.*, [w:] D. Gil (red.), *Problemy nowelizacji prawa sądowego*, Lublin 2013.
- Sieradzka M., *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej – analiza i ocena nowych rozwiązań prawnych (cz. I)*, „Monitor Prawniczy” 2018, 22.
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2019.
- Skowrońska-Bocian E., *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011.
- Sławicki P., *Wpływ ustanowienia zarządu sukcesyjnego na postępowanie klauzulowe i egzekucyjne*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2019, 2.
- Ślotwiński S., *Wpływ wadliwego zarządu przedsiębiorstwem w spadku na czynności zmierzające do zakończenia umownych stosunków zobowiązaniowych*, [w:] K. Bilewska, W.J. Kocot, D. Krekora-Zajac (red.), *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, Warszawa 2020.
- Sylwestrzak A., [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2022.

- Szczurowski T., *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem w spadku*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2018, 11.
- Szereda A.J., *Przedsiębiorstwo w spadku – odrębna jednostka organizacyjna*, [w:] A. Marciniak (red.), *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa 2019.
- Świerczyński M., Fuchs D., *Status prawny zarządcy sukcesyjnego*, [w:] J. Pazdan, A. Bieranowski (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2021.
- Truskiewicz Z., *O niektórych skutkach zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, [w:] A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, Warszawa 2014.
- Trybka W., [w:] A.J. Szereda (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz*, Warszawa 2022.
- Turłukowski J., *Instytucja zapisu windykacyjnego w prawie polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014.
- Turłukowski J., *Zapis windykacyjny. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Waszczuk-Napiórkowska J., *Zapis windykacyjny w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2014.
- Waszczuk-Napiórkowska J., Żarnowiec Ł., *Wykonywanie zarządu sukcesyjnego*, [w:] J. Pazdan, A. Bieranowski (red.), *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2021.
- Widło J., *Rozporządzenie przedsiębiorstwem*, Kraków 2002.
- Widło J., *Pojęcie przedsiębiorstwa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1997, 7.
- Wiśniewski K., *Zmiany w zakresie prawa podatkowego, opłaty skarbowej i rachunkowości*, [w:] A. Mariański (red.), *Planowanie sukcesyjne. Prawne i podatkowe aspekty zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, Warszawa 2019.
- Witczak H., *Zmiany w prawie spadkowym – zapis windykacyjny*, „Monitor Prawniczy” 2011, 20.
- Wojarska-Aleksiejuk K., Aleksiejuk P., *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym w kontekście sukcesji firm rodzinnych w Polsce*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2019, 1.
- Wolak G., *Przedmioty majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej a przedmiot zapisu windykacyjnego*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2012, 3.
- Wójcik S., Zoll F., *Rozrządzenia testamentowe*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, Warszawa 2015.
- Wrzecień R., *Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku. Status i charakter prawny*, Warszawa 2020.
- Zakrzewski P., *Zapis windykacyjny*, „Przegląd Sądowy” 2012, 2.
- Zdanikowski P., *Ograniczenie lub wyłączenie wstąpienia spadkobiercy współnika a zapis windykacyjny udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, 3.
- Zoll F., *Projekt ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji a sprawa kredytu realnego dla przedsiębiorców*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1927, 3.
- Żukowski W., *Projektowane wprowadzenie zapisu windykacyjnego do polskiego prawa spadkowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, 4.